

Ladislav Babić

Juriš lake konjice

Jezik je evolucijski produkt razvoja ljudske vrste, nastao s namjerom da se unaprijedi komunikacija među ljudima. S namjerom utoliko (evolucija, naime, nema namjera) koliko je čovjek i sam utjecao na njegovu evoluciju kraj već pripremljenog hardverskog aparata sposobnog za raznoliku modulaciju zvuka. Upravo to je dalo, recimo pred gestama, prednost sporazumijevanju zvučnim valovima. Dakle, niti je jezik *Gospodinov* produkt kojim nas je snabdio, niti je nastao s namjerom da ih isti jednog dana pomiješa kako bi otežao naše uzajamno razumijevanje, a time i „*put kojim težimo u svrgavanju Njegove moći*“. Kao što postojanje naroda nije prirodno već socijalno, odnosno ekonomski uvjetovano (*Biblija* tumači postanak rasa od *Noinih* sinova - *Šema*, *Hama* i *Jafeta* – a daljnjom disperzijom njihovih potomaka širom svijeta nastali su narodi. Suvremene nacije rezultat su ekonomskih težnji kapitala za objedinjavanjem tržišta), slično je i s jezicima. Kako svaka akcija izaziva neku reakciju, jasno je da ekonomsko-političke promjene izazvane interesima „*elita*“ utječu na jezičke promjene (uključujući prevlast jednih i izumiranje drugih jezika u raznim historijskim epohama, dočim rasprostiranje spoznaja o stvarnosti putem jezičkog medija povratno utječe i na tu stvarnost.

Da se čovjek vodi(o) racijem, i da nije prirodnim slijedom stvari bio raštrkan širom planete, moguće bi već u ranoj fazi gledao uspostaviti jedinstveni jezik sporazumijevanja, što – doduše – tijekom povijesti pokušava, ali uglavnom prisilom prevladavajućih ekonomija i kultura a ne svijesnim činom koji bi do toga doveo. Naime, „*sila Boga ne pita*“, pa se slabiji i malobrojniji prilagođuju jačem i mnogobrojnijem. Naprosto se radi o evolucijskom principu održanja, još više potenciranom ukoliko ljudi nađu korist iz te prilagodbe. Komplikacije koje prate ovako prirodno ali posve neracionalno zbivanje – s gledišta najjednostavnije i najuniverzalnije sposobnosti sporazumijevanja svakoga sa svakim – mogu biti u osnovi i sasvim minorne, ali toliko utisnute u umove ljudi (programiranog interesima njihovih pastira, nazovemo li tako stvarne nositelje vlasti) da postaju kočnica ostvarenju najoptimalnijeg komunikacijskog zahtjeva današnjeg globalnog svijeta. Uzajamnom razumijevanju sa što manje napora. Kako, s jedne strane kompradorske elite raznih država štite svoje vlastite interese, dok ih s druge strane povijesni

razvoj tjera na postepeno uviđanje kako je uzajamno razumijevanje što većeg broja ljudi u još većem njihovom interesu, to nastaju u pojedinim društvima sporenja oko uloge i daljnjeg razvoja „nacionalnih“ jezika. Što je društvo primitivnije, zaostaliije u slijedenju globalnih svjetskih tokova, to su sporenja žešća što je razlog za njih u osnovi manji. Takva su društva ove regije, točnije hrvatski, srpski, bošnjački i crnogorski narodi, koji svoju samobitnost poistovjećuju s jezikom kojim govore – u osnovi jednim jednim, s minornim varijacijama koje ne ometaju uzajamno razumijevanje njihovih državljana. Štoviše, uzrok pravom nerazumijevanju nije jezičke već političke prirode, što elite zavisno od trenutnih interesa više ili manje potenciraju.

U ovom povijesnom trenutku regije, podrazumijevamo li pod njom ponešto smanjeni opseg bivše države, uvjetovan štokavskim dijalektom – osnovom standardnog jezika četiriju naroda – s gledišta laika (pripadnika „lake konjice“) kojemu je uzajamna razumljivost najbitnija jezična karakteristika, prijepori se najžešće vode oko sasvim beznačajne stvari uslovljene inzistiranjem na razlikama umjesto sličnostima. Oko imena jezika. Naziv jezika svakako nije stvar lingvističkih činjenica, jer isti skup činjenica se može po volji imenovati, upravo kao što to vlasti čine. Ali različito imenovanje ne znači da se ne radi o istom skupu činjenica, što nacionalistički vlastodršci upravo žele dovesti u pitanje. Govore li *Bošnjaci*, *Crnogorci*, *Hrvati* i *Srbi* jedan ili više različitih jezika, svakako nije političko već prvenstveno naučno pitanje. Znanost se vodi kriterijima koje – za razliku od politike – tek relativno (ne)proizvoljno postavlja, ali kad ih jednom usvoji dosljedno ih se drži. U tom smislu, ne samo teza progresivnih regionalnih jezikoslovaca, već i široke svjetske lingvističke struke je, da se radi o jednom, policentričnom jeziku koji se sastoji od varijanti s – po uzajamnu razumljivost – nebitnim varijacijama. Kao što laiku nije potrebno o zakonu inercije znati mnogo više od pouke da se u automobilu veže pojasom, tako je i laičkom korisniku jezika nepotrebno više znati negoli ga podučava svakodnevno iskustvo komunikacije s regionalnim govornicima. Ali, kako su mase izuzetni hipnotički mediji, njihovi dreseri koriste nebitne razlike sebi u prid, raspirujući uzajamnu nesnošljivost podjednako uspješno kao što su ih svojim dresurnim postupcima natjerali na uzajamna ubijanja. Ovakvo aktuelno stanje stvari pokušali su progresivni jezikoslovci sva četiri naroda prevazići apelom široj (građanima) i užoj (ekonomsko-političkoj) javnosti, znanim pod imenom „[Deklaracija o zajedničkom jeziku](#)“, na čije pojedine navode ima [primjedbi](#) jedan od njenih tvorca i potpisnika, ugledni filozof *Boris Buden* (u tekstu „*Padaj (jezična) silo i nepravdo! Produktivni paradoks Deklaracije o zajedničkom jeziku*“, po mom mišljenju pisanom po principu „*zašto jednostavno, kad može komplicirano*“), na neke od kojih ću se kao laik osvrnuti.

Buden daje sasvim nebitnu zamjerku koja ne dotiče lingvističku suštinu stvari, da neki potpisnici „*Deklaracije*“ nju ne smatraju političkim činom (apostrofirana jezikoslovka javno i jasno tvrdi upravo [suprotno](#), i to uz prisustvo *Borisa Budena*, te bi on to morao znati; vidjeti video od 1:26:44 minute). Naravno, kao što je manje-više svako javno istupanje grupe viđenih ličnosti koje stoje iza neke ideje, politički čin, tako je i s istupanjem inicijatora (i kasnijih potpisnika) „*Deklaracije*“. Jeli ili nije, samo je pitanje ličnog stava i ništa suštinski ne mijenja na stvari. Mnogo je ozbiljnija njegova primjedba o navodnoj [ahistoričnosti](#) stavova „*Deklaracije*“, što će reći – povijesnoj neutemeljenosti u prošlim zbivanjima. Pojednostavljeno, to bi značilo da se ne vodi razlika o evolutivnim razlikama koje su uvjetovale današnje stanje, ali i potencijalnoj budućoj evoluciji jezika. Navodnu ahistoričnu temporalnost inicijatora (među kojima je i sam *Buden*) treba dovesti u kontekst sa *istovremenim pristupom* stvarima nacionalističke politike.

Naime, kako oboje u *isti čas* na različiti način tumače *iste činjenice*, onda su pristupi *jednako historični ili ahistorični*, a lično smatram da se tada mora dati prednost shvaćanjima struke. A tek budućnost onda može jedne ili druge demantirati ili im dati za pravo. *Buden*, nadalje zamjera inicijatorima *navodni paradoks* koji proizlazi iz njihovih zahtjeva; naime – da oni najprije, po njegovim riječima:

„...**garantiraju** individuama... da usprkos postojanju zajedničkog policentričnog jezika iskazuju pripadnost različitim narodima, regijama ili državama; daju slobodu svakoj državi, naciji, etnonacionalnoj ili regionalnoj zajednici da samostalno kodificira svoju varijantu zajedničkog jezika; garantiraju ravnopravnost sve četiri varijante; ostavljaju svakom korisniku slobodu da imenuje taj jezik kako želi; dopuštaju artikulaciju razlika u jezičnim i kulturnim tradicijama i praksama, upotrebi pisma, rječničkom blagu, itd.“,

da odmah potom

„...ti isti 'potpisnici ove Deklaracije' **traže** ukidanje svih oblika jezične segregacije i jezične diskriminacije u obrazovnim i javnim ustanovama; zaustavljanje represivnih, nepotrebnih i pogovornike štetnih praksi razdvajanja jezika; prestanak rigidnog definiranja standardnih varijanti; slobodu individualnog izbora i uvažavanje jezičnih raznovrsnosti; jezičnu slobodu u književnosti, umjetnosti i medijima; slobodu dijalekatske i regionalne upotrebe; i konačno, slobodu „miješanja“, uzajamnu otvorenost te prožimanje različitih oblika i izričaja zajedničkog jezika na sveopću korist svih njegovih govornika.“

Paradoks se ogleda u tome, kaže *Buden*: „Dakle, **isti subjekt** koji slobodu **daje**, čak i državama, odjednom tu slobodu **zahtijeva**. Od koga? Od tih istih država?“, što on - uz ostale zamjerke - smatra manjkavošću ovog apela javnosti (usput rečeno, riječi „garantirati“, „zahtijevati“ i „tražiti“ se u „Deklaraciji“ ne spominju, a umjesto posljednje upotrebljava se neizravnija, manje imperativna fraza „pozivamo na“). Po mišljenju autora ovih redaka, nikakvog tu paradoksa nema. *Subjekt*, kako on naziva grupu inicijatora i sastavljača „Deklaracije“, slobodu daje (on veli – *garantira*) kao *neformalna grupa stručnjaka* koju podržavaju i laici svojim potpisima, ali onda isti taj subjekt *smije, može i mora tražiti* od države da tu slobodu i ostvari – to je taj „*zahtjev*“ od država. Upravo tu se isprepliću struka i politika. Struka nešto – *temeljem svojih spoznaja* - formalno *može predložiti*, ali *nema političku moć* da isto ostvari; nju posjeduju samo države kao nositelji te moći – odatle se od nje to i „*zahtijeva*“. *Kopernik* i grupa njegovih aktualnih istomišljenika mogli su svijetu dati istinu o položaju *Zemlje* u svemiru, ali se samo od *države* (u ono vrijeme *Crkve*), kao nositelja autoriteta sile kojom nameće svjetonazore, moglo zahtijevati da ga usvoji i nametne. Dakle, kako od toga nije bilo ništa, ostavljeno je vremenu i obrazovanju da se ideja sama od sebe nametne, i tijekom povijesti bude od istih nositelja moći propisana kao naučna istina koja se izučava u obrazovnim institucijama. Ljudima je, primjerice, jasno da vjera nema nikakvu logičku niti praktičnu potporu u pojavnostima svijeta (izuzev neznanja kojim se onda iracionalno argumentiraju još nepoznate pojave), pa bi slijedom toga bilo moguće zamisliti od strane obrazovanih stručnjaka neku „*Deklaraciju o neznanstvenosti vjere*“, uz istovremeni zahtjev vlastima da se ona u praksi ozvaniči, što je – dakako – u ovoj povijesnoj situaciji nezamislivo (dapače, istovremeno se u školama podučava znanstvena istina i njena suprotnost, što ne može nego samo povećati kaos u ionako kaotičnim glavama laika).

Bez obzira na interne normizacije jezika – na što su inicijatori „*Deklaracije*“ prisiljeni pristati, jer ne žive u „*zemlji iza ogledala*“ već u stvarnom svijetu - osnova njihova zahtjeva je da se u praksi izbjegne rigidno cenzuriranje (ma svedeno samo na lekturu, čak ne mora biti niti ozakonjeno) načina izražavanja građana u javnom životu, napose školstvu. Da se ostavi sloboda praksi koja će utjecati vremenom na normu, i to je jedina prava historičnost (možda bolje rečeno, *dinamičnost*), koja se na različite načine može tijekom vremena realizirati – *izgladivanjem ili potenciranjem razlika, ali ne silom zakona već u slobodnoj interakciji jezičnih korisnika*. Upravo uzajamna razumljivost bi, prepusti li se sloboda praksi umjesto da se nameće silom zakona (onda to i nije sloboda!), trebala dovoditi do prvoga, umjesto da norma regulira praksu.

Pozivajući se na raniju, još neusklađenu (i slijedom toga, široj javnosti nepoznatu) verziju „*Deklaracije*“ – što je sa stanovišta ovog autora etički prilično diskutabilno, što čini se da i sam Buden shvaća („*Drugim rječima, kognitivni dobitak mi je bio važniji od moralnog gubitka.*“), on inicijatorima zamjera da u osnovi sukob između zajedničkog jezika i četiri njegova imena isključivo svode „*na sukob između jezika, kao jednostavne i znanstveno provjerljive lingvističke činjenice i nacionalizma kao – političke, odnosno ideološke iluzije*“. Vrijedi citirati dio njegovog teksta:

„*Ova redukcija problema jezika i nacionalizma na odnos između činjenične stvarnosti i (ideološke iluzije) prije svega je sama žrtva. Zato joj se činjenice ukazuju kao isključivo lingvističke činjenice koje nemaju ništa, ni s društvenim odnosima, ni s historijom, ni s ideologijom, ni, naravno, s politikom. Rezultat je arogantno dociranje sa stajališta „subjekta za koji se pretpostavlja da zna“, tipično za danas možda najefikasniju ideološku figuru na ovim našim prostorima, beskonačno izrabljivanu u frazama o ekonomiji koju treba prepustiti ekonomistima, povijesti koju treba prepustiti povjesničarima ili, kao u ovom slučaju, jeziku koji treba prepustiti jezikoslovcima. U tom smislu su potonji, nakon što su objavili činjeničnu istinu jezika, mogli u prvoj verziji Deklaracije predložiti i jednostavno rješenje problema: preimenovati u nastavnim programima sadašnje jezike, bosanski, crnogorski, hrvatski i srpski u „Nastavni jezik“ (u nižim razredima) odnosno „Jezik i književnost“ (u višim). Dakako, to je trebalo biti samo privremeno rješenje koje bi trajalo dok se domaći lingvisti napokon ne usuglase oko zajedničkog naziva za jezik. Da bi to usuglašavanje moglo potrajati, autori prve verzije Deklaracije su unaprijed pretpostavili, pa su stoga predložili strpljivost: lingvisti bi se generacijama mogli usuglašavati oko naziva tog jezika. Svejedno, problem bi ipak bio riješen tako da čitavo to vrijeme „ne bi bilo osnove za segregaciju učenika što je bitno postignuće“. Uvjerenje da će problem rasističke segregacije izazvan političkom i vojnom pobjedom nacionalista na bivšejugoslavenskim prostorima biti riješen promjenom naziva jezika, odnosno nedoglednim usuglašavanjem lingvista oko njegova konačnog imena, ukratko, spretnim nominalističkim trikom, više je od obične naivnosti. Ono je izravan učinak depolitizacije jezičnog pitanja.“*

U citatu ima mnogo istine, prvenstveno što se tiče očekivanja da će rigidni nacionalisti koji se - skoro već tri desetljeća - ne mogu usuglasiti oko jezičnih pitanja, to moći kad im pamet dođe u glavu, daklem „*na sveto nigdarjevo*“. Naravno da problem rasističke segregacije u školama i šire nebi bio riješen pukom promjenom imena jezika, jednako kao što neće biti riješen niti

prepuštanjem uzde nacionalističkim elitama; dapače, jezičkim promjenama koje one nameću „rješene“ će biti legalizirano i ozvaničeno, pa to uopće nije učinak depolitizacije jezičnog pitanja. Jer politizacija upravo znači pristanak na legaliziranje (to već u praksi i je tako), pristajanjem na diktat elita. Jezikoslovci koji su sastavljali „*Deklaraciju*“ svakako nisu „arogantni stručnjaci koji sve znaju“, niti se njihov nastup može podvesti pod:

„...tipično za danas možda najefikasniju ideološku figuru na ovim našim prostorima, beskonačno izrabljivanu u frazama o ekonomiji koju treba prepustiti ekonomistima, povijesti koju treba prepustiti povjesničarima ili, kao u ovom slučaju, jeziku koji treba prepustiti jezikoslovcima.“

Upravo spomenuti jezikoslovci nastoje involvirati govornike u odlučivanja o jeziku, pri čemu njegovo ime nije najbitnije, no svakako treba imati na umu da čak i kad odluku djelomično ili u cjelosti prepustite masama, one moraju biti od poštenih stručnjaka relevantno informirane o problemu. Pretpostavimo li (doduše, pomalo idealistički) da je znanstvenicima najbitnija istina i da oni žive za nju, dok političari nimalo idealistično žive za pretežito ostvarenje koristi relativno uskog kruga ekonomskih elita kojih su eksponenti (i svoje, dakako), jasno je tko je na etičkom tragu. No, život je nešto drugo. Dok se stvari ne zaoštire kad to više nije moguće, ljudi prave kompromise, često ni ne shvaćajući da je ustvari „*dobrim namjerama popločan put do pakla*“. Jedno od osnovnih regulatora povijesnih zbivanja (barem do sada) je načelo „*tko jači, taj kvači*“! Crkva je bila jača od Galileja, Kopernika, Darwina,..., današnji nacionalisti su jači od kozmopolitskih humanista i istinoljubaca. No, u konačnici su ipak *prevladala galilejanska, kopernikanska i darvinistička* učenja, jer povijesnu odluku moderira vrijeme a ne trenutni odnos snaga.

Budenov tekst zorno demonstrira da i među autorima usuglašene „*Deklaracije*“ ima različitih viđenja koja su uspjeli prevazići, ali pomislimo samo kako je onda teško usuglasiti praktički nespojive razlike znanstvenog i neznanstvenog, nacionalističkog svjetonazorskog diskursa. Svakako, uz ovih par kritičkih opaski na tekst autora kojeg izuzetno cijenim, i sam se pridružujem njegovom pozivu na [potpisivanje](#) „*Deklaracije o zajedničkom jeziku*“, kao pokušaju malobrojnog ali zdravorazumskog dijela naroda regije, da jezička zbivanja vrate u racionalno korito.

1.1.2018.